

Erään sijaispidennyksenä pidetyn äänneilmion tarkastelua

I

Laajanlaisella kaakkoismurteiden alueella ja lisäksi entisen valtakunnan-rajamme takana Inkerin savakoilla ja äyrämöisillä esiintyy erikoislaatuista, vain näille murteille luonteenomaista ensi tavun vokaalin kvantiteettivaihtelua radikaalisen astevaihtelun yhteydessä. Alue alkaa noin Lappeen—Ruokolahden korkeudelta ja se ulottui ennen Kivennavan ja Sakkulan kautta mainittuihin Inkerin murteisiin. Varsinaisista inkeroismurteista on vain etäisessä ja muista erillään olevassa, puutteellisesti tunnetussa Ylä-Laukaan murteessa todettu samanlaista. Seuraava esimerkkipoimielma, joka ei pyri täydellisyyteen eikä saata liioin tasaisesti edustaa eri paikkakuntia, osoittakoon mistä on kysymys. Se nojautuu pääasiallisesti Veikko Ruoppilan äskettäin ilmestyneen ansiokkaan »Äyrämöismurteiden äännehistorian» runsaisiin varoihin. Sen kuten muiden lähteiden tarkekirjoituksen olen tasoittanut karkeata merkintää noudattavien lähteitteni mukaiseksi. Mm. olen jättänyt eräissä tapauksissa esiintyvän vokaalin puolipituuden osoittamatta, ellei se ole suoranaudessa yhteydessä käsiteltävään asiaan.

Säkkij. *laessa* laessa, *taahe* tade, *maavot* madot, *paassa* paossa, *raaossa* raossa. — Lappee *saae* sade, *kääel* kädellä, *laao* ladon, *sulkasaavol* (: -sato). Ruoppila mts. 24 merkitsee täältä myös puolipitkän vokaalin: *lâ_{et}*, *hâ_{etti}*. — Ruokol. (osassa pitäjää) *meäjen* mäen, *roaussa* raossa (H. Leskisen mukaan samoin joskus myös Rautj:n ja Hiitolan murteissa).

Jääski *vaaost* vaosta. — Antrea (ja Vuoksenr.) *raainta* rainta (aik. raenta),

jaaos jaossa, *vaao* vaon. Matti Kähäri on 1934 merkinnyt Vuoksenrannasta verbin *kaavuttaa* 'kaventaa rysän perää tai nielua', vrt. käsityötermiin *kadottaa*. — Viipurin pit. *taae* tade, *kääes* kädessä, *ei nääe*, *taaottii* taottiin, *laavos* ladossa, *sulkasaavol*. — Johannes *maae* made, *kääes*, *jooe* joen, *aijaraaost*, *vaaost*, *sulkasaavol*, *laahinteeoksha* lahdinteoksihan. — Koivisto *raae* rae, *jaagettii* jaettiin, *saae* t. *saaje* sade, *taae* tade, *en nääe* t. *nääje*, *määjel* mäellä, *käeen* käen, *kääe* käden, *kääjet* kädet, *jooem pohjaa*, *noojes* t. vanh. *nuoes* noessa, *toojes* »todessa», tosissaan, *raaos* raossa, *heinälaaost*, *kastemaaox*, *siipsaaol*, *naaon* nadon, *nääöst* näöstä, *veeost* vedosta. — Kuolemaj. *määest*, *kääes* kädessä.

Muolaa *haaetaa*, *laaes* laessa, *jaaettii*, *raaenta* rainta, *saae*, *taetta* tadetta, *määel* t. *määjel*, *vääjes* väessä, *kääel*, *jooesuu*, *noojes* noessa, *toojes* »todessa», *jaavot* jaot, *raaollaa*, *vaaost*, *maavon* madon, *laavo* ladon, *laavottu* ladottu, *teevos* teossa, *keoot* keot. — Uusikirkko *jaaetaa*, *laaes*, *raaenta* t. harv. *raainta*, *maae*, *saae*, *taae*, *kääet* käet, *määet*, *vääe* väen, *kääe* käden, *nooes*, *heinjooelt*, *tooes* »todessa», *taaottii* taottiin, *vaaoilis* vaollesi, *raaokkaine* raokas, *haaois* haoissa, *laao* ladon, *maaot*, *siipsaaol*, *nääöst*, *heinäteeos*, *keoot* keot, *veeos* vedossa. — Kivenn. *jaaettu*, *laael*, *paaent* paennut, *maae*, *saae*, *taae*, *määelt*, *naisvääenki*, *kääellää* kädellään, *kääjes* kädessä, *jooe*, *raaot* raot, *taaottava*, *laao* ladon, *naao* nadon, *saaottai* sadoittain, *laavottu* ladottu, *maavot* madot, *nääöl* näöllä, *keeo* keon, *tieteeos*.

Valkj. *ei haeta*, *paeta*, *laaet*, *raaenta* t. *raainta*, *laaetta* ladetta, alausta (riihessä), *saaetta*, *vääel*, *määettävä* »mäettävä», viettävä, *kääesija*, *nooes*, *raaotkii* raotkin, *vaaoselkä*, *taaotaa*, *laaot* ladot, *maaot*, *paaos* padoissa, *nääöst*, *keeo*, *aija-teeos*, *veevos* vedossa. — Sakkula *soaje* sade, *toaje* tade, *neäjet* näet, *veäje* väen, *keäje* käden, *roavon* raon, *noavo* nadon, *kievot* keot. — Räisälä *roainta* rainta, *toae* tade, *neävön* näön, *kievo* keon. — Pyhäj. *joaitoa* jaetaan.

Tyrö *laaelle*, *paeta*, *raaennaas* rainnassa, *saae*, *taae* t. *taahe* tade, *kääem* pesä, *määem* päälle, *vääees* väessä, *kääellää* kädellään, *jooeest* joesta, *nooen*, *paaos* paossa, *raaos*, *vaaos*, *laaos* laossa, *jaaool* jaolla, *kaaottaa* »kadottaa», kaventaa, *maoon*, *naaon*, *paaoil* padoilla, *nääöt* »näöt», kasvot, *heinäteeos*.

Ruoppilan teoksessa Tyrö edustaa Inkerin äyrämöismurteita. Paikkakuntia mainitsematta Kettunen esittää SM II 189 äyrämöismurteiden kantaa edustavina muodot *maoon* madon, *paaent* paennut, Inkerin savakkomurteista hänellä on tyyppiesimerkit *moavon* t. *muavon* madon, *poajent* paennut, *keäjet* t. *kiäjet* kädet. En ole pitänyt tehtäväni kannalta välttämättömänä Sanakirjäsäätiöön kertyneistä savakkomurteiden kokoelmista lähteä etsimään täydennystä muutenkin riittävältä tuntuviin näytteisiin.

Inkeröismurteen Ylä-Laukaan ryhmästä esitti jo Volmari Porkka Ueb. den Ingr. Dialekt s. 51 muodot *laael* laella, *määeelt* mäeltä, *nooeš* noessa sekä edellisestä puuttuvat tyypit *šeeaaš* seassa, *šooaast* sodasta, edelleen s. 145 *ree'eest* reestä, *vee'el* vedelle.

Viimeksi mainittujen tasolla olevat kannakselaiset muodot olen jättänyt tähän eri ryhmäksensä:

Kuolemaj. *ree'el, vee'es*. — Uusik. *haa'as* haassa, *paa'a* padan, *saa'a* sadan, *koo'os* koossa, *ree'eks, vee'est, vee'e* veden. — Muolaa *ree'es, vee'es*. — Valkj. (*haka*): *haa'aksenna, vaa'akas* vakahinen, *laa'aks* ladaksi, *paa'an* padan, *koo'ol, ree'es, vee'eks*. Tyrö *laa'as* laes, *paa'at, hää'ääs* hädässä, *koo'os, koo'ottii, ree'eest, see'es* sees, *vee'et, mee'em* maku.

Kuten näkyy esimerkkejä on kertynyt suppeammalta alueelta kuin ensin esittämistäni *ae, äe, oe, ao, äö* ja *eo* -tapauksista. Kettusen mukaan (äsken mp.) Inkerinkin äyrämöis- ja savakkomurteissa »vieläpä» *ree'en, ree'es*. Ruoppilan esimerkistöistä huomaa toisaalta, että sekä Kannaksella että Tyrössä kahden samanlaisen vokaalin ollessa kysymyksessä tavalliset supistumatyyppit ovat yleisiä: *haas, laas* laes, *saal* sadalla, *ei saa* ei sada, *paajjalat, koos* t. *kuos* koossa, *koottii, rees, ree ala* reen alle, *tien* teen, *vees* t. *vies* vedessä jne.

2

Käsitellessään Ylä-Laukaan murteen *laaeel*-tyyppiä väitöskirjassaan Ueber den Ingrischen Dialekt (1885) s. 51 Porkka selitti sen samoin kuin siinä ilmenevään »äännelakiin» rinnastamansa äyrämöis- ja savakkomurteiden vastaavanlaisen edustuksen »sijaispidennyksen» (Ersatzdehnungin) erikoistapaukseksi, tavallaan siis samanarvoiseksi kuin inkeroismurteen taivutustyypeissä *tupa : tuvaas, silmä : silmiis* jne. ilmenevän, lopputavun vokaalin kadon yhteydessä esiintyvän, viimeistä edellisen tavun vokaalin pidennyksen. Kolmas laji sijaispidentymää oli hänen mukaansa tyyppissä *kolmaas* pro *kolmans*, jonka nyt jo ilman muuta luokittelemme konsonantin vokaaliutumismuutoksesta aiheutuneeksi. 'Sijaispidennys' on vähitellen kotiutunut tutkimuskirjallisuuteemme erikoiskäsitteeksi, jolla tarkoitamme nimenomaan muuttuneiden kvantiteetti- ja intensiteetisuhteiden liikkeelle panemia tasapainon palauttamismuutoksia. Niinpä niihin voidaan lukea esim. murteidemme yleiset geminoitumisilmiöt (*kalaa > kallaa, menee > mennee* jne.), samoin äsken mainittu inkeriläinen vokaalinpidentymä tyyppissä *silmissä > silmiis*, jolla on vastineensa mm. kaakkoismurteissamme. Sen sijaan eivät esim. hämäläis-eteläpohjalaiset tyytit *jalaat, poluulla, järjiiin, ru(v)aan* sovi sijaispidennystapauksina selitettäväksi, koska niissä toisen tavun vokaalin pituus on soinnillisen konsonantin asteittain tapahtuneesta vokaaliutumisesta syntyneen uuden vokaaliaineksen ynnä entisen vokaalin kvantiteettien summa. Toisin kuitenkin Kettunen SM III B 94.

Nyt olisi tarkasteltava, onko Porkka osunut oikeaan tulkitessaan äyrämöis- ym. murteiden *saae- ~ saaje- ~ soaje-* jne. tyyppin ensi tavun pitkän vokaalin (vast. diftongin) sijaispidennyksen tuottamaksi.

Teoksessaan Suomen murteet II (1930) Kettunen on eri yhteyksissä (aina-

kin ss. 127, 156, 168, 189) esitellety tähän kuuluvia muotoja nähden niissä »pidennysilmion» (ks. s. 189), mutta pidättyen nimittämästä tätä nimenomaan sijaispidennykseksi (jälkitavuisissa havaittavaa *merees* = meressä jne., ks. s. 184, hän s. 189 nimittää — lainausmerkkejä käyttäen — sijaispidennykseksi). S. 127 Kettunen asettaa Ristiinan murteen *kiät* muodolle kehityskaavan $\langle k\ddot{a}äjet \langle k\ddot{a}-et$, samoin *ruańta* $\langle raaĵenta \langle raenta$, joista päättäen hän edellyttää pidentymisen tapahtuneen kahden ensi tavun vokaalilyhtymän supistumisen (? , ks. s. 156) yhteydessä. Kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyneessä Suomen murteet III B on s. 119 kuitenkin selvästi lausuttuna sijaispidennyksen ajatus: »Näyttäisi siis siltä, että pidentymätapauksissa *k:n* ja *t:n* heikko vastine *k a t o s i j ä l j e t t ö m i i n*, mutta siten syntyneet yhtymät eivät sulautuneetkaan diftongeiksi, vaan yhtymän ensi komponentissa tapahtui 'sijaispidennys', jotta yhtymän toinen, keskikorkeana vokaalina verrattain sonoorinen komponentti dynaamisessa suhteessa sopeutuisi paremmin muuttuneeseen tavuasemaansa. On kyllä mahdollista, jollei todennäköistäkin, että *m y ö s* toisen tavun vokaali on tällaisissa tapauksissa ollut kvantiteetiltaan tavallista pitempi ja siis kiihdyttänyt ensi tavun pitenemistaipumista [!]

Mainittakoon, että kaakkoismurteidemme erikoistuntija Veikko Ruoppila on omaksunut asiasta saman käsityksen. Virittäjässä 1937 65 hän kosketteli »spiranttia (* γ , * δ) edeltäneen vokaalin pitenemistä ensimmäisen ja toisen tavun rajalla». Hän viittasi tärkeään havaintoon; että Viipurista länteen ja pohjoiseen olevissa pitäjissä kyseiset vokaalilyhtymät ovat monessa tapauksessa kehittyneet pitkäksi vokaaliksi, esim. *joolle* joelle, *käälä* kädellä, mutta jätti näiden ilmiöiden suhteet toistaiseksi selittämättä. Vasta valmistuneessa Äyrämöismurteiden äännehistoriassansa hän s. 29 ilmaisee käsityksensä seuraavasti: »Pitäisin luultavana, että *j* on muodostunut *i:n* jälkeen ja *v* labiaalivokaalin käydessä edellä tai jäljessä *j o p a l a t a a l i s p i r a n t i n k a d o n y h t e y d e s s ä* (esim. **iĵän* > *iĵän*, **maĵun* > *maĵun*, **joĵen* > *joĵen*). — — Niissä tapauksissa, joissa palataalispirantti on jäljettömiin kadonnut, on sitä edeltävä vokaali mahdollisesti juuri *k a d o n v u o k s i p i d e n t y n y t* (**layella* > *läella*). — — Mitä edellä on sanottu, pitää mutatis mutandis paikkansa myös dentaalispirantin kadon johdosta syntyneisiin äänneyhtymiin nähden.» Lisäksi Ruoppila viittaa edellä siteeraamaani Kettusen SM III B 119.

Näin on Volmari Porkan 70 vuotta takaperin ilmiölle antama tulkinta saanut tutkijoiltamme kannatuksen lisäksi teoreettista perusteluakin.

Ennen Kettusen ja Ruoppilan esitysten ilmestymistä olin Suomi V 2 283—286 (1923) tehnyt — nyt lähinnä naiivina pitämäni — selityskokeen,

joka kytkeytyi noihin aikoihin vielä viljeltyyn myöhäiskantasuomalaisen vokaalien aste- t. painovaihteluteoriaan. Silloisesta käsityksestäni olisin kernaimmin vaiti, ellen kirjoituksessani olisi esittänyt eri tahoilla tavattavien ilmiöiden yhdistelyä, jolla on ollut — ellei muuta niin provosoiva vaikutus. Kun sen jälkeen Turussa ja Helsingissä kymmeninä lukukausina luennoin suomen murteiden äännehistoriaa, tunsin kyseisten muotojen ongelman toistuvaksi pulmaksi, jonka milloin kiersin sivuuttamalla koko asian, milloin esitin ilmiön arvoituksellisuuden tunnustaen. Sijaispidennys selitys ei minua alkuunkaan houkuttellut. En saanut siitä itseäni tyydyttävää vastausta kysymykseen, miksi esim. *luke-* : *luven*, mutta *noke-* : *noojes*, miksi *maku* : *maul*, mutta *lato* : *laaol* tai *seka* : *se(j)as*, vaikka *laki* : *laaes* ja *keko* : *kee(v)on*. Minua ts. ei tyydyttänyt ajatus, että tarkoitettu »tasapainon häiriintymisen hyvitys» olisi koitunut vain eräiden ensi tavun vokaalien hyväksi ja niidenkin vain määräyhteyksissä. Kysyin myös, oliko soinnillisen spirantin katoamista lyhyen tavun jäljestä todellakin saattanut seurata sanan kokonaishahmotuksessa sellainen järkytys, että *s e* olisi vastapainokseen vaatinut moisen kvantitatiivista kuvaa monin verroin enemmän järkyttävän muutoksen. Huomattakoon, että samat kvantiteetti- ja intensiteettikuviot, joita niin pidentymättömät kuin pidentyneet tapaukset edustavat, ovat varmasti osoitettavissa kyseisistä murteista nyt puheena olevien tapausten piirin ulkopuolelta, mutta mitään vastaavanlaista muuttumista niissä ei ole. Ainoa, mikä mielestäni olisi saattanut tukea sijaispidennystulkintaa, oli ilmiön esiintyminen myös Ylä-Laukaan inkeroismurteessa. Mutta siellä se näytti olevan kiinteässä yhteydessä toisen tavun todelliseen sijaispidennykseen: *laaeel*, *nooees* jne., vrt. ink. *ommeena*, ja se on kenties kokonaan erotettava kannasmurteiden vastaavasta ilmiöstä. Näin ajattelin 1930-luvulla, ja epäilykseni ovat vaatineet minua palaamaan asiaan.

Toukok. 2 p:nä 1933 seminaarini kokouksessa tarkastettiin erään osantottajan tutkielma koivistolaisten sananparsien murteesta. Lyhyen pöytäkirjamerkinnän mukaan esitin silloin, että »olisi ollut syytä ottaa puheeksi esim. muodot *määje*, *laajes* niissä esiintyvän pitkän vokaalin takia». Nyt on jo toivotonta yrittää muististaan täydentää tätä mainintaa silloisessa keskustelussa esitetyillä ajatuksilla, mutta olen melko varma siitä, että Porkan Ersatzdehnung ja siihen kohdistamani epäily tuli silloinkin ilmaistuksi. Pari vuotta myöhemmin minulle lähettämässään kirjelippusessa tilaisuudessa läsnä ollut maisteri Vilho Rikkonen (Säkkijärven murteen tuntija) mainitsee minun ennustelleen ilmiölle »yksinkertaista selitystä», ja eri vaiheissa käymäämme keskustelua jatkaen hän luettelee tietopiiristään todistusaineistoa sen käsityksen tueksi, joka tulee seuraavassa perusteltavaksi. Hän lopettaa kirjeensä sanoihin: »Varmaankin olette itsekin tätä selitystä ajatellut». Hän oli tällä välin suorittanut aineessani pro gradunsa, ja viimeksi suomen kielen lopputentissä maalis-

kuussa 1935 olimme tästä asiasta keskustelleet. Kun seuraavassa esitän kyseisestä ilmiöstä selityksen, joka on likipitäen sama kuin Vilho Rikkosen minulle yksityisesti kertoma, en katso liian aikaisin tuovani ilmi sellaista, mihin maisteri Rikkosella olisi ollut yhtä hyvä keksijän oikeus. Muuten olen viime vuosina opetustyössäni eri kertoja aivan yleisin sanoin esittänyt saman ajatuksen.

4

Virittäjässä 1937 65 Veikko Ruoppila lausui varteenotettavan ajatuksen, että yksityiskohtaisen tutkimuksen avulla olisi pyrittävä saamaan lisävalaisua siihen, miten kaakkoismurteiden muodot, sellaiset kuin *taae, jooes, kääes, raaost* jne., edelleen myös *joolle, käälä, keäs, roast* jne., suhtautuvat karjalasta, eräistä Uudenmaan murteista ym. tunnettuihin, eräitä vastaavanlaisia piirteitä sisältäviin muotoihin. On ikävä, ettei Ruoppila itse uudessa teoksessaan tarttunut tähän tehtävään, jonka suorittamiseen hänellä olisi ollut laajemmat aineskokoelmat käytettävänä kuin kenelläkään toisella. Kun nyt näin on, rohkenen vihdoinkin julkaista edellä selostamallani tavalla kehkeytyneen Rikkosen ja oman teoriani. Pidän tähdellisenä sellaisten tapausten muistamista tässä yhteydessä kuin Ylämaan *joolle*, Lemmin *keäs* jne., joissa ensimmäisen ja toisen tavun vokaalien supistuma on johtanut jälkimmäisen vokaalin assimiloitumiseen edellisen kaltaiseksi. Huomattakoon vaikkapa seuraavat näytteet:

Virol. *kootti* koetti. — Säkki. *laan* laen, *haas se* hae se, *jaattiin* jaettiin, *sotaväästä, mäen mäen, joon* joen, *kuottaa* koettaa. — Ylämaa *käälä* kädellä, *joolle* jcelle. — Luumäki *kääs, juon* joen. — Ristiina *ruahta* rainta, *miät* mäet, *kiät* kädet, *nuossa* noessa, *juot* joet. — Lemi *keäs* kädessä, *roast* raosta. — Lappee *raanta* rainta, *haattii* haettiin, *jaattii, kää* käden, *raallee* raolleen, *vaasta* vaosta. — Joutseno *kääs*. — Ruokol., Rautj., Parikk., Jaakkima, Kurkij., Hiitola (useimmiten vanha häviämässä oleva tyyppi, näin nimenomaan Parikkalassa Heikki Leskisen mukaan) *meän* mäen, *veän* väen, *keän* käden, *hoan* haen. — Kirvu *laa* ladon. — Jääski *raanta* rainta, *saatta* sadetta, *mää* mäen, *käät* kädet, *joo* joen, *juurmaat* juurimadot. — Viipurin pit. *raanta, haataa* haetaan, *määs* mäessä, *käässäi, joo* joen. — Antrea *jaattava, taatta* tadetta, *käälä* kädellä, *kääs* kädessä, *too* toden, *raas* raossa, *laas* ladossa. — Vuoksenranta *kaattaa* kadottaa (silmä kudelmasta). — Koivisto *juos* joessa. — Kaukola *huan* haen. — Räisälä *keäs* kädessä, *keässäkiä*. — Sakkula *neät* näet. — Rautu *kiät* kädet.

Eräässä tapauksessa, nim. *nähdä* paradigmian muodoissa, ilmiötä voi seurata pitäjä pitäjältä kautta koko kaakkoismurteiden alueen: *näät* ~ *neät, ei nää* jne., siis myös niissä murteissa, joissa muodot *määel, ei näee, kääet* yms. kuvastavat valtaedustusta. Samaa tapaustahan pääsemme muuten seuraamaan laajalti muihinkin murteisiin, sillä sen syntymiselle ja leviämislle on

ollut olemassa erikoisen hyvät edellytykset. Samanlaisina eri tahoille laajalti levinneinä, mutta tähän yhteyteen ilmeisesti kytkettyinä muotoina mainitsisin vielä *mennä*, *panna* ja *olla* verbien supistumuodot, jotka esim. nyt puheena olevalla erikoisalueella esiintyvät asuissa *mää mene*, *määttä menette*, *pa pane*, *uom mie olen minä* ~ *oon mie*, *ei oo* ~ *eu uo*, *ootta olette* jne. Virittäjässä 1923 108 esitin Uudenmaan (kaakkoishämäläisistä) murteista sellaisia muotoja kuin *joon joen*, *koottaa koettaa*, *kootella*, *jaatah jaetaan*, *määllä mäellä*. Kiinnitin samalla huomiota erillisuonteisiin tapauksiin, joita tunsin kauempaa lännestä. Eeva Lindén on (1942) Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoriassaan I 58—60 monipuolisesti täydentänyt hänen murteistonsa piiristä tapaamaani aineistoa. Ei ole mahdotonta selittää kaikkia näin ilmi tulleita tapauksia eri tahoilla hieman eri laajuuteen kehittyneinä heijasteluina samaa assimilointumistendenssiä, jonka vaikutuksia voidaan seurailta parhaiten Pornaisten seudulta aina Kannaksen kaakkoisosaan saakka. Yleisintä on ollut myöhäsyntyisissä pääpainollisissa *ae*, *äe*, *oe* ja *ao* -diftongeissa ehdollisesti suoritettu jälkimmäisen komponentin assimiloituminen edellisen kaltaiseksi. Näin syntyneet pitkät vokaalit ovat sitten alueittain ottaneet osaa pitkän *a:n*, *ä:n* ja *o:n* diftongiutumiseen.

Sanoin assimiloitumisen tapahtuneen ehdollisesti. Parhaat edellytykset ovat olleet samat kuin tavusupistumaan johtaneet. Lausepainottomuus ja pikapuheisuus on mainittava niistä tärkeimpinä, huom. tässä *paan*, *mään*, *oon*, *nään*. Edelleen on ilmeistä, että sellaisessa kantaparadigman johdannaisessa, jonka toinen tavu on vaihtelematta umpinainen, supistumiselle on ollut suotuisimmat edellytykset kuin itse kantasnassa, koska jälkimmäisessä vahvaasteisen vartalon »hahmo» niin sanoakseni hallitsee myös heikkoasteisia muotoja. Niin esim. kaakkoishämäläisellä murrealueella *näyttie* t. *näyttää*, mutta *näkyy* : *ei nävy*, samoin *kojettaa* t. *kovettaa* muotojen rinnalla yleisesti *koittaa*, mutta aina *jok* : *jojen* t. *joven*. Askolassa esiintyy *äästää* äestää, mutta *äjes* : *äkeen*. Luopioisten murteen säännöllisen *mäki* : *mäjien* suhteen rinnalle on pääsyt kehittymään talonnimessä *Ri(i)hmäki* paikallissijataivutus *Rihmäissä*.

Suhteet ovat saattaneet muodostua toisinkin. Parikkalassa, josta on merkitty mm. *viinahainta* viinanhaenta ja jossa voi kuulla supistumattoman *se i pajent* (vrt. *pakene-*), tunnetaan myös tyyppi *hoan* haen. Osaksi tämmöiseen on voinut vaikuttaa eri tahoilla syntyneiden edustustapojen risteily, mutta toisaalta voidaan viimeksi mainittua tapausta pitää merkinä siitä suuntauksesta, joka on määräalueella ja määrävaiheessa saattanut mainitut vokaaliyhtymät leveällä rintamalla yleistämään juuri assimiloitumamuodot. Vilkaisu äsken esitettyyn esimerkkikokoelmaan ja vastaavaan karttakuvaan osoittaa, että Säkijärven—Luumäen—Jääsken—Räisälän—Viipurin suunnikas Pohjois-Kannaksella ja sen länsipuolella (Ruoppilan nimityksin Lapveden, Suomen-

veden, Ylä- ja Ala-Vuoksen murteet) on ollut tiukimmin tällä kannalla. Mutta ei ole epäilemistäkään, että samansuuntaista taipumusta on ilmennyt sekä pohjoisempana että etelämpänä joko itsenäisesti tai säteilynä mainitulta keskusvyöhykkeeltä. Tämän assimilatioedustuksen pohjalta selittäisin nyt sen edustuksen, joka oli kirjoitukseni lähtökohtana.

5

Saanan ensin valita Ruoppilan rikkaasta aineistosta esimerkin, joka näyttää, että Ruoppila on eräässä tapauksessa, jota ei ole ollut varjostamassa sijaispidennyksen myytti, kulkenut samoja linjoja kuin minä näissä toisissa. Teoksensa s. 67 hän toteaa, että Tyrön murteen *vennääen* on sekamuoto, jonka synnyttäneet *vennään* ja *venäe(eks)* edelleenkin kuuluvat murteen käyttövaroihin. Ja ottaakseni toisen, kaikille tutun rinnakkaistapauksen, joka siirtää tarkkaavaisuutemme ensi- ja toisen tavun yhtymäkohtaan, mainitsen yleiskielessäkin toisinaan kuullun *taaempi* : *taaempana* : *taaemmaksi* jne. Siinä ovat *taampa-* ja *taempa-* olleet kontaminaation aiheuttajina. Aivan samoin:

Alueella — ja sen jo tunnemme —, missä asu *laan* on tullut kysymykseen *laki* paradigman muotona, sen kanssa on risteillyt (lähinnä kai väistyvä, mutta ei lopullisesti voitettuna puolena) *laen*. Samassa murteessa on ollut riittävästi malleja nominatiivin *i-* ja vartalon *e-*suhteen tueksi: *tuli* : *tulen*, *kärki* : *kären*. Rinnakkaisuudesta on ollut seurauksena kontaminaatio *laan* + *laen* = *laaen*. Samoin *joon* + *joen* = *jooen*, *raas* + *ra(v)os* = *raa(v)os*, vieläpä *sanon* + **saan* = *saaon*. Näissä kontaminoitumisissa on koko ilmiön ydin ja seurausilmiöiden lähtökohta. Miten erilaiset kehityspiirteet saattavat vähitellen peittyä näkyvistä, siitä on verrattomana esimerkkinä Matti Kähärin keräelmästä (1934) tapaamani vuoksenrantalainen *kaavuttaa* ~ *kaattaa*. Vaikka Ruoppilan aineistoon ei olekaan enää joutunut äyrymöismurteista *ao* > *au* tapauksia, on mainittujen rinnakkaismuotojen nojalla pakko päätellä, että muutokset ovat kulkeneet kahta linjaa:

- a) *kaottaa* > *kauttaa* ja
- b) *kaottaa* > *kaattaa*.

Kontaminoitumasta on syntynyt *kaauttaa*, *kaavuttaa*. Muuta selitysmahdollisuutta ei ole.

Sanotun jälkeen kysyttäneen, miten selitän tapaukset *teeo* teon, *veeost* vedosta, *keoot* ~ *kievot* keot. Pitäisin oireellisena, ettei niitä ole merkitty muistiin äsken mainitsemaltani keskeisimmältä assimilatiovyöhykkeeltä. Onko niistä silti pääteltävä, että myös assimilatio *eo* > *ee* on ollut mahdollinen?

Ellei, niin kaatuuko koko kontaminaatioteoria niiden vuoksi? Eikö sittenkin ole palattava »sijaispidennyksen» kannalle?

Olen mielestäni saanut otteen niin todellisuudentuntuisesta näkökohdasta, että rohkenen torjua epäilyt. Vastaan äskeisiin kysymyksiin lyhyesti:

Tavataan myös varsin elinvoimaiset suhteet *haka* : *haa'as*, rinnalla myös *haas*, *reki* : *ree'el*, rinnalla *reel*, *sattaa* : *ei saa'a*, rinnalla *ei saa*, *koko* : *koo'os*, rinnalla *koos* t. *kuos* jne. Mutta sellaisista *-aya-*, *eye-*, *-oyo-*, *-ada-* jne. -rakenteisista sanoista, joissa ei esiinny tyviosan vaihtelua, esim. *uottaa*, *uotella*, *hielmoo*, *hielimoip*, *hielmä* (kaikki Ruoppilan teoksesta, vrt. yleiskielen *odottaa*, *hedelmä*), saa turhaan etsiä vastaavaa. Äännelaillinen tulos on ollut vain pitkä *oo*, *ee* jne. tai siitä syntynyt diftongi. Mainitessaan muodot *kuot* koot, *viet* vedet yms. Ruoppila sanookin ss. 40—41, että näihin verrattuina *koo'ot* ja *vee'es* ovat nuorempia analogiamuotoja, joihin on johtanut taivutustyyppi *käsi* : *kääes*. Ts. hänenkin mielestään varsinaisia »sijaispidentymämuotoja» ovat vain tässä ensin puheeksi otetut. Lisäisin vain, että mielestäni myös *keko* : *keon* ja *veto* : *veon* ovat samanlaisia analogiamuotoja. En usko muutosta täällä *eo* > *ee* mahdolliseksi.

Ylen niukan aineiston vuoksi en haluaisi puuttua kysymykseen Ylä-Laukaan murteen »sijaispidennyksestä». Inkeroisurteiden olosuhteet ovat muutenkin toiset kuin äyrämöis- ja savakkomurteiden. Huomattakoon, että Porkka merkitsi täysipitkän vokaalin ylälaukaalaisten tyyppisanojensa *k u m p a a n k i n* tavuun.

Aivan erillisenä, mutta mielenkiintoisena sukulaistapauksena mainittakoon se kontaminoitumiskehitys, joka Aimo Turusen selityksen mukaan on aiheuttanut laajan ryhmän triftongeja lyydiläismurteissa seuraavaan tapaan: *suun* + *sain* = *suain*, *tuon* + *toin* = *tuoin*, *piäd* + *päid* = *piäid*, *üöd* + *öid* = *üöid* — sekamuodot esiintyvät aikaisemman *i*-loppuisen diftongin sisältäneen muodon funktiossa. Ks. tarkemmin SUST 99 42—45. Suomen murteissa esiintyvä mon. pronominivartalo *nuoi-* ja sen yksikkövastine *tuoi* ovat tietysti samanlaista alkuperää (vrt. KETTUNEN SM III B 275).

6

Artikkelini on venynyt tarkoitettua pidemmäksi, enkä sen vuoksi enää voi vyöryttää esille kysymystä sellaisten muotojen synnystä kuin Ristiinan seutujen *rua^hta*, *juo^t* joet, *nuo^ssa* noessa, Ruokolahden—Rautjärven seutujen *nuoⁱssa* id., Lemin *joa^ttoa* jaetaan, Lappeen *nuo^s* id., *raa^hta*, Sakkulan *juoⁱs* joessa yms. Näihin näyttäisi voivan liittyä itäkarjalasta tunnettu tyyppi *loall'a* laella. Käsitäkseni on, ettei kaikissa ole välttämätöntä edellyttää samaa kontaminaatio-

selitystä kuin kaakkoismurteiden *raajenta* jne. -tapauksissa, eikä sellainen itä-karjalan etäisyydellä enää tulisi kysymykseenkään. Kettusen palautus *ruahta* < *raajenta* Ristiinan ja Puumalan etäisyydellä (SM II 127—128) sekin jo saattaa epäilyttää, vaikka myönnänkin, ettei lainan kulkeutuminen Saimaan yli sellaisenaan tunnu mahdottomalta. Ilmeisesti niissä murteissa, missä foneettinen taipumus palatalisaatioon oli vaikuttamassa, *ae:n*, *oe:n* jne. assimilointumiskehitys on tarjonnut riittävästi pohjaa *i:n* tai sille sukua olevan äänneaineksen ilmestymiselle, esim. *laella* > *läella* > *laälla* > *loalla*. Muuttuminen on ollut alkukomponentin asteittaista pidentymistä jälkikomponentin kustannuksella ennen jälkimmäisen täydellistä assimilointumista — mutta ei sijaispidennystä.

MARTTI RAPOLA

Étude d'un phénomène phonétique considéré comme allongement compensatif

On a expliqué comme allongement compensatif (Ersatzdehnung, Porkka 1885, Kettunen 1930, 1940, Ruoppila 1955) l'alternance de la voyelle tonique brève avec la voyelle tonique longue, phénomène propre aux parlers de la Finlande du sud-est, dans des cas comme *laki* 'plafond': *laaen*, *mäki* 'pente': *määen*, *joki* 'rivière': *jooen*, *käsi* 'main': *kääen*, *rako* 'fente': *raaon*, *mato* 'ver': *maaon*. La chute de γ et du δ initial de la deuxième syllabe des formes originales (**laγen*, **mäγen*, **joγen*, **raγon*, **käδen*, **maδon*) aurait troublé à tel point l'équilibre quantitatif que, pour le restituer, une augmentation de la quantité de la syllabe précédente serait devenu nécessaire. A l'avis de l'auteur, une telle supposition est un mythe dépourvu de tout fondement. Après

avoir démontré que dans les mêmes parlers, notamment dans ceux des parties septentrionales de l'aire en question, une simple assimilation prédomine dans les contractions vocaliques, p.ex. *laen* > *laan*, *mäen* > *mään*, *joen* > *joon*, *raon* > *raan*, l'auteur explique les »allongements compensatifs« comme résultats d'une contamination: *laen* + *laan* > *laaen*, etc. L'analogie de ce nouveau type de paradigme se retrouve même dans ceux ou les mêmes conditions phonétiques n'existaient pas, p.ex. *haka* 'crochet': *haa'as*, *reki* 'traineau': *ree'es*, *koko* 'l'ensemble': *koo'os*, *veto* 'action de tirer': *veeos*. Par contre, dans nombre de cas où il y a eu chute du γ ou du δ , rien n'indique ni une altération de l'équilibre quantitatif ni un allongement compensatif.

MARTTI RAPOLA